

ELS ORIGENS DE LA FAMÍLIA MONTCADA

La commemoració del mil·lenari de la naixença del bisbe i abat Oliba, celebrada enguany en tots els principals ambients culturals dels països, ha donat una nova empena a la coneixença d'una època capital per a la formació del país.

La primera meitat del segle XI és un període de temps extraordinari pels comtats catalans en els aspectes religiós, social, econòmic, cultural i d'obertura a l'exterior com ho han donat a conèixer una sèrie de treballs d'investigació o de simple divulgació apareguts amb motiu de l'efemèrides olibana.

Amb tot, enmig de tota aquesta literatura històrica hi hem trobat a faltar, o hi hem vist sols molt lleugerament alludit un equip de gent ausonca que escalarà els primers llocs de la futura jerarquia feudal del país. Són personatges que es mouen tots ells entorn d'Oliba i de la gran comtessa Ermessenda, els dos punts centrals de la política religiosa i civil de l'època. Ens referim al magnat Gombau de Besora, al primer senescal Amat Elderic d'Orís, a Bernat de Gurb i a Huc de Cervelló, sortits del tronc comú d'Ansulf de Gurb, a Gerald o Guerau de Cabrera, primer personatge ben definit de la línia vescomtal de Girona-Cabrera, que heretarà a Giscafred de Cabrera i a Amat de Montsoriu, Bremon, vescomte d'Osona i senyor de Cardona, a Seniofred de Lluçà, a Guifred de Balsareny, pare de Ramon, de Guillem, futur bisbe de Vic, i de Bernat Guifred, castlà i endegador de Manresa, a Guillem d'Oló o de Mediona, levita reconqueridor de les fronteres occidentals amb els sarraïns, a Guillem de Muntanyola, de Vacarisses o de Montcada i el seu germà Bernat Ruvira, que serà objecte d'aquest estudi, i a altres destacats personatges que seran l'origen o la primera anella coneguda dels grans llinatges feudals que es perfilaran al llarg del segle XI.

Cap altre comtat del país pot presentar una llista tan completa ni tan activa de personatges que hagi tingut tanta transcendència en la marxa del país, ni tan sols Barcelona, on s'hi destaquen el jutge Ponç Bonfill Marc, *Umbert Odó*, *Bonfill Sendred*, *Mir Geribert* i alguns altres proçers, per raons que només s'endevinen, pesa tant en la política dels anys 1020-1050. El noble Mir Geribert, famós per la seva rebel·lió centrada en Olèrdola, fill de la casa vescomtal i parent dels comtes, començarà la seva actuació entorn al 1040, i encara aquesta es veurà potenciada pel gran lot de béns que li va aportar la seva segona muller, Guisla, filla i hereva de Gombau de Besora. Es aquest un punt ja aclarit per la història però que ignoren molts dels que s'ocupen d'ell.

Ens trobem en l'època que la comtessa Ermessenda intervé activament en tota la política del país: com a detentora del bisbat i comtat d'Osona i de Manresa, per raó d'esponsalici, i del condomini i regència del país a par-

tir de la mort del seu marit Ramon Borrell el 1017. Ermessenda exercí la regència activa entre els anys 1017 i 1023, en la minoria del seu fill Berenguer Ramon I, i entre 1035 i 1043, en la del seu nét Ramon Berenguer I; això ho féu assessorada per Oliba, Gombau de Besora, Amat Elderic, Bernat Ruvira i tot un equip d'ausonencs que li eren fidels i vassalls pels seus castells que eren de domini superior d'Ermessenda.

Fa temps que ens portava a aquestes conclusions l'estudi de la personalitat i càrrec d'Amat Elderic, el primer senescal (1) i la mateixa conclusió treurem de l'estudi d'en Guillem de Muntanyola, primera anella de la casa Montcada.

Cal remarcar també que ens trobem en l'etapa mitja del desplaçament del centre de gravetat del país dels comtats Pirinencs als comtats o zones del litoral; amb Borrell, vers el 970, s'iniciava el prestigi del casal barceloní que s'anirà afermant al llarg del segle XI. Barcelona és ara el centre d'atracció de les grans famílies de la perifèria que s'han escapat de l'ensulsiada d'Almansur del 985 i de la pèrdua de potencial humà de l'expedició de Còrdoba del 1010. L'atracció vers Barcelona i les terres meridionals serà una constant de la majoria de les grans famílies abans esmentades. A partir de mig segle XI cada volta es sumaran més barcelonins a la tasca directora del país que els serà quasi reservada a partir del 1090.

El castell de Montcada

La importància posterior del castell de Montcada i dels seus senyors ha fet oblidar que els seus orígens, almenys segons la documentació de que fins ara es disposa, són molt humils.

La moderna fàbrica de ciment Asland no solament ha fet desaparèixer tot vestigi del castell montcadí, sinó que ha capgirat la topografia de l'esquerp turó, centinella altiu que vetllava secularment el pas entre el Vallès i el territori barceloní.

La manca de perills per a Barcelona procedents d'aquest costat explica segurament que abans de l'època feudal no hi hagin al·lusions ni referències sobre ell. Més tard la documentació és abundant: la *Crònica* de Jaume I el descriu com una de les millors *forces* d'Espanya i poetes i literats l'han cantat o exposat les seves llegendes. El seu nom apareix en època relativament tardana, els anys 989 i 990 quan s'esmenta com a topònim, «*prope Montem Catanum*», i no és citat com a castell fins el 1023, quan el *castro de Montekandano* surt en una llista més àmplia de castells (2).

Insistim sobre aquesta primera menció del castell de Montcada perquè apareix en el document, de l'11 d'octubre del 1023, pel que la comtessa Ermessenda empenyora al seu fill tot el lot de castells que tenia en poder seu, per concessió del seu marit; entre ells hi ha els Cabrera, Besora i Curull, Orís, Luçà i Meriés, Balsareny, Vacarisses, Montcada, Cardona i molts d'altres, tots ells en poder de les famílies abans esmentades, que eren vassalls per tant tots ells d'Ermessenda. En dit document hi signen Gombau de Besora i *Guilelmus de Montagnola*, el primer Montcada. (3)

Els historiadors moderns que s'han ocupat críticament de la família Montcada senyalen també l'aparició dels primers membres d'aquesta família entorn als anys 1021 i 1023, prescindint dels noms anteriors donats pels genealogistes. (4)

Uns inicis històrics tan poc brillants no eren dignes d'una família que havia d'adquirir una importància social, política i econòmica tan destacada a partir de la segona meitat del segle XI, per això heraldistes i genealogistes posteriors varen mitificar l'origen de la família per a posar-lo d'acord amb la seva importància posterior.

Segons en Miret i Sans, el primer i més profund historiador crític dels Montcada, «Ninguna de las antiguas casas señoriales catalanas ha dado tanto trabajo a la historia y a la leyenda como la que, desde los comienzos de la formación de nuestra nacionalidad aparece instalada en el elevado castillo guardador del paso estratégico del Vallés al llano de Barcelona». (5)

Els Montcada, segons Tomich, Pujades, Monfar i altres cronistes antics, i també segons la fantàstica *Historia de la casa Moncada* del Marqués de Mondéjar i el manuscrit anònim de la Real Acad. de Bones Lletres de Barcelona: *Genealogia y sucesión de las familias del linaje de Montcada desde su principio del año 734 al año 1620*, derivaven d'un rei sarmata, Hèrcol, dels ducs de Baviera i de Carles Martell, a través del llegendari Dapifer de Montcada, un dels Nou Barons de la Fama que, amb el no menys llegendari Otger Cataló, vingué a combatre els moros de Catalunya, l'any 773. D'aquesta manera el llinatge dels Montcada quedava aparellat amb les més antigues i prestigioses cases del país.

Amb Miret i Sans, en el treball abans citat, els orígens de la casa de Moncada entren en un període de crítica històrica que admet, al màxim, com a primera anella històrica del llinatge montcadí a un Guillem de Montcada mort vers l'any 1000 (?). Des d'aleshores fins ara no han parat els estudis sobre personatges (6) o sobre la família en general (7), sempre en un pla de bona crítica històrica, encara que mai s'ha volgut aprofundir en els orígens del llinatge que tothom s'acontenta de dir que són obscurs i que estan involucrats en la llegenda.

Entre el primer Dapifer, mort el 779 i el Guillem, mort l'any 1000, hi colloquen els heraldistes 8 o 9 personatges: Ot (768-793), Arnau (793-798), Ot II (798-832), Arnau II (832-855), Gastó (855-895), Guillem I (895-930), Ot III (930-937), Ramon I (937-967), i Guillem Ramon I (967-983), tots els quals són per a nosaltres pura falla sense la més petita verosimilitud històrica.

El nou origen que presentem en aquestes planes té el suficient fonament documental per a fugir del camp de la pura hipòtesis i convertir-se, segons la nostra humil manera de veure, en una certesa històrica.

Guillem de Vacarisses, Guillem de Muntanyola o Guillem de Montcada

La novetat d'aquesta exposició consisteix en la identificació en un sol personatge d'un Guillem, que actua entre els anys 1002 i 1033 amb els cog-

noms de *Vacarisses* i *Muntanyola*, amb el Guillem de *Montcada*, conegut per un document del 1039 i altres referències posteriors, que serà el tronc de la futura gran dinastia dels Montcada.

Es cosa sabuda pels historiadors i concixedors del nostre passat que els cognoms comencen a aparèixer a inicis del segle XI i no s'afiancen i són d'ús corrent fins a la segona meitat del segle. En un principi són simples renoms que no es traspassen als fills o noms de lloc de senyoriu o de procedència que canvien amb molta facilitat. Això explica la varietat d'apel·latius d'un mateix personatge, com és ara el cas nostre, que resulten a voltes un vertader trenca-colls pels medievistes.

Donem a continuació un extracte dels documents que avalen aquesta identificació:

L'any 1002, el dia 3 de juliol, va tenir lloc una magna assemblea judicial a l'església de Santa Maria, situada junt a la seu de Sant Pere de Vic, a petició del bisbe Sala d'Urgell, per a aclarir la propietat del castell de Queralt, situat prop la frontera amb els àrabs, que el bisbe d'Urgell reclamava per a la seva església. Va assistir-hi com a noble i testimoni en *Guillelmus Vachiricensis*, amb molts altres coneguts magnats del país com eren Sese-mund d'Oló, Amat de Súrria, Gaufred Gironès, etc.... (8)

El 22 d'octubre de 1013 va tenir lloc una de les acostumades reunions de nobles i rústics al lloc de Vacarisses per a assistir a la consagració de l'església i altar de Sant Feliu de Vacarisses, duts a terme pel bisbe de Vic, Borrell. Encara que no s'ha guardat l'acta de consagració, això ens consta per una disputa judicial que va tenir lloc amb motiu de l'assemblea entre Bernat, senyor de Viladecavalls, i Ermemir, *vicarius* o governador de Pierola i d'Olesa, tots ells presents a la cerimònia i festa de la consagració. Les diferències entre ambdós nobles es varen fallar en presència de *Guillelmo*, *vicario de Montaniola et de Vacherizas* i del seu germà l'arxilevita Ramon, que eren la màxima autoritat del terme de Vacarisses on succeïa el fet. (9)

Un document sense data, però que pel seu estudi de personatges assistents només pot correspondre al 1022, consta que l'abat Oliba com a bisbe de Vic, va denunciar a un sínode de Narbona a una sèrie de nobles que usurpaven béns de l'església de Vic; entre ells hi consten en *Wilelmo Montaniolensi* i *Bernardo Ruvirensi* que, segons veurem més endavant, eren germans. (10)

El 1023 dues vegades hem trobat a *Wuilelmo* o *Guillelmo de Montaniola* actuant fora de la comarca prop dels comtes de Barcelona: la primera vegada feia d'intermediari del bisbe i abat Oliba, junt amb el conegut Gombau de Besora, prop el comte que es trobava a S. Cugat del Vallès, en l'afer de les terres del Montserrat que Oliba reclamava pel seu monestir de Ripoll i en la segona signava l'empenyorament de castells, sobretot ausonencs, que la comtessa Ermessenda féu al seu fill Berenguer Ramon I. (11)

Perdem les traces del nostre personatge durant alguns anys per a retrobar-lo en un conjunt de cinc documents vigatans, copiats tots ells al *Liber Dotationum* de la catedral, que són els que donen la clau per a la identi-

ficació del nostre Guillem de Muntanyola o de Vacarisses amb el magnat Guillem de Montcada.

La gran extensió del conjunt d'aquests documents, sobretot del tercer, ens impedeix de donar-se aquí la seva transcripció íntegra i només reservem per a les notes els fragments que més puguin interessar per a la nostra finalitat.

En un pla purament familiar i privat, el 24 de novembre de 1033, en Guillem amb el seu germà l'ardiaca Ramon varen donar al seu germà comú Bernat uns alous situats a Boadella, prop de Súria, al comtat de Manresa (12). El caire privat del document, que no és altra cosa que l'execució d'un llegat patern, fa que no es dongui el nom familiar o cognom de cap dels personatges, però els documents que extractem a continuació l'exposen clarament.

El 30 de maig del 1040 *Bernardus Seniofredi* donava a la canònica de Sant Pere de Vic un alou seu, *que tenia per cessió dels seus pares*, compost de terres, vinyes i varis molins, al comtat de Manresa, al terme de Súria, en el lloc dit Boadella, prop al Cardoner. (13).

Aquesta donació té tot l'aspecte d'un llegat testamentari car en Bernat Ruvira o Seniofred va morir al cap de poc, segons ho testifica un tercer document del 12 de setembre de 1040 pel qual els bisbes Oliba de Vic i Eriball d'Urgell, junt amb la comtessa de Barcelona Ermessenda, Ponç, *caput scholae* de Vic, Arnau, arxiprest, Ramon, arxilevita, i Udalguer, marmessors o almoiners testamentaris del difunt *Bernat Ruviri*, varen repetir la donació de l'alou de Súria i Boadella a la canònica de Vic (14).

L'absència entre els marmessors dels germans Guillem i l'ardiaca Ramon, permet de suposar que ambdós havien mort ja l'any 1040, cosa que permeten d'afirmar altres documents. Diguem de pas que les poques notícies recollides sobre l'actuació de *Bernat Ruviri*, *Ruvirense* o *Seniofredi* i la categoria dels marmessors del seu testament permeten de suposar que havia assolit un lloc de molt prestigi en la política i escala social de la seva època.

Passats nou anys de la donació testamentària anterior, el 14 d'octubre del 1049, Ramon Guillem i el seu germà Renard varen reclamar al bisbe i a l'església de Vic els drets que creien tenir sobre l'alou de Súria i Boadella que Bernat Seniofred, oncle patern seu (*patruus*), havia donat a la canònica de Vic. Segons pot veure's pel tros que transcrivim en la nota, exigien els drets que el seu pare Guillem i el seu oncle, l'ardiaca Ramon, tenien en dit alou, car ells n'havien comprat un bon tros i endemés tenien sobre ell el dret de l'herència com a germans que havien estat del difunt (15).

Després d'un llarg plet —on es repeteixen els conceptes de parentiu entre els germans Guillem, l'ardiaca o arxilevita Ramon i Bernat Seniofred o Ruvirense i els seus nebots Ramon Guillem i Renard— el bisbe de Vic i els seus jutges varen recórrer a les declaracions de dos testimonis els quals varen jurar haver vist i estar presents quan *Guillem de Montcada* i el seu germà Ramon, l'ardiaca, varen donar al seu germà Bernat tots els

drets que tenien i devien tenir a Súrria i als seus termes. Segons els dos testimonis, aquesta donació es va fer a l'església de Sant Perc de Muntanyola —que era l'església del castell— en el cor, mitjançant la donació d'un pergamí, el dia que es va fer el judici o publicació del testament de la mare dels atorgants (16).

Fins al moment present desconeixem la data exacta en la que Guillem de Muntanyola va començar a cognominar-se Montcada; fou evidentment entre els anys 1033 i 1039, època en la que reberia l'enfeudament del castell montcadí. El 15 de novembre de 1039 *Vilhelmus de Monte catano* signa al costat de Gombau (de Bcsora), Bernat Sendred (de Gurb-Queralt), Bernat Guifred (de Balsareny), Bernat Amat i altres, l'esponsalici fet pel comte Ramon Berenguer I a la seva esposa la comtessa Elisabet (17). Es digne de remarcar que ell és l'únic que signa amb el cognom o nom d'origen d'entre els nou testimonis del document; els altres com Gombau o Sunyer ho fan amb el nom simplement i la resta amb el patronímic: Guifred, Sendred, Amat, Guadall, etc.

Una última atribució pòstuma del nom de Montcada al nostre personatge la dóna la signatura del conegut Ramon o Ramon Guillem, el seu fill, en el document d'una donació comtal a la catedral de Barcelona del 12 d'agost del 1046; el segon possessor o hereu del castell de Montcada signa *Raimundus prole Guilielmi de Monte Catani* (18).

D'aquest petit anàlisi o correlació documental surt evident la identitat entre el Guillem de Muntanyola o de Vacarisses i el Guillem de Montcada, tronc de la genealogia montcadina. També resulta evident que era germà de l'ardiaca Ramon i de Bernat Rovira o *Ruvirense*, que per emprar més d'un cop el patronímic de Seniofred o *Seniofredi*, permet de fixar que era Seniofred el nom del pare comú de Guillem, Ramon i Bernat.

Els Montcada senyors de Muntanyola i de Vacarisses

Per si a algú li pogués quedar encara algun dubte sobre la identificació que hem fet del triple Guillem de Muntanyola, Guillem de Vacarisses i Guillem de Montcada en un mateix personatge, la documentació posterior dels Montcada amb relació als castells de Muntanyola i de Vacarisses ajudaran a csvair-lo completament.

Resta només l'enigma de saber en quin moment aquest Guillem va possessionar-se del castell de Montcada. No ha aparegut fins ara el primer document d'infeudació o de prestació de vassallatge, el qual és probable que no s'hagi conservat. Ell fonamentaria o pel contrari invalidaria la hipòtesi, que enunciamvem al principi, d'ésser aquest enfeudament fruit d'una maniobra política de la gran comtessa Ermessenda que d'aquesta manera integrava el senyor de Muntanyola i de Vacarisses a la sèrie dels seus magnats osonencs sobre els que basava el seu equip de govern. No cal oblidar que en Bernat, el germà d'en Guillem, es movia molt abans que aquest en el seguici i grup d'Ermessenda.

El castell de Muntanyola, on residia o almenys va morir el 1033 la mare de Guillem de Montcada, es troba avui dia convertit en una masia en la

qual és difícil veure-hi estructures anteriors al segle XVI; només s'hi remarquen alguns fonaments de murs de contenció o de defensa i algun finestral o llindes aprofitades d'una obra més antiga. Consta documentalment que el terratrèmol del 1448, el mateix que va destruir el veí monestir de l'Estany, també fou causa de la destrucció d'aquest castell, que aleshores depenia de dit monestir.

La capella de Sant Pere, en la que es va jurar el testament del 1033, també va sofrir l'ensulsiada del terratrèmol. La que avui existeix, sense culte, va ésser refeta el 1770.

Aquest castell s'aixeca al centre de la pregona vall de Muntanyola, a uns 12 quilòmetres vers ponent de la ciutat de Vic, sobre una petita elevació, força apta per a la defensa; al seu peu conflueixen les rieres o torrents de Saborit i de Trosserra, que formen la riera de Muntanyola, que s'escola pel centre de la vall (19).

El castell de Vacarisses es troba al peu del Montserrat, en un lloc dominant, quasi al centre de la població de Vacarisses. Des de sempre es considerava un castell fronterer entre els comtats de Manresa i de Barcelona.

Cal remarcar, i pot ésser matèria d'un estudi més aprofundit, el que ell formava part de la dotació de castells osonencs i manresans que la comtessa Ermessenda rebé en esponsalici del seu marit Ramon Borrell, per tant entorn el 1001, i en canvi hi ha el fet que el 1021 estava en poder del comte de Besalú Bernat I Tallafarro. Li va enfeudar Ermessenda en quedar vídua per a obtenir així l'ajuda i valiment del poderós comte de Besalú?

Recordem que Bernat Tallafarro tenia també enfeudats els castells de Besora, Curull, Lluçà i algunes altres forteses secundàries com Urtig i Reganyada, totes elles de propietat per esponsalici d'Ermessenda. Encara que Tallafarro en el seu testament va llegar-los al seu fill, aquests no varen continuar en poder de la casa de Besalú sinó que Ermessenda va disposar-ne lliurement el 1023, quan va empenyorar-los al seu fill Berenguer Ramon I (20).

L'antiquíssim castell de Vacarisses fou renovat a finals del segle XVII o principis del XVIII i convertit en un casal residencial molt poc ferreny i militar. Avui dia està destinat a escoles i a ajuntament de la localitat. Al seu redós es veuen encara restes de muralles, murs de contenció i alguna paret de bon carreu rogenc que donen alguna petita idea de la seva bona època castellera.

La primitiva documentació d'aquests dos castells, patrimoni original dels Montcada, ajuda sobretot a establir les primeres generacions d'aquesta família segons ho mostra l'arbre genealògic que n'hem dreçat.

Amb referència al castell de Muntanyola hi ha tres documents de l'any 1084 que es refereixen a la repartició del domini d'aquest castell entre els tres germans: Ramon Guillem de Montcada, Bernat Guillem, ardiaca de Barcelona, i Reinard o Renard Guillem de la Roca, que fou la soca dels primitius senyors del castell de la Roca del Vallès, fills tots tres de Guillem de Muntanyola o de Montcada.

El primer d'aquests tres germans va morir vers l'any 1075 i tot seguit hi hagué llargues discussions entre el seu fill i hereu, Berenguer Ramon de Montcada, i els seus oncles, els esmentats Bernat Guillem, ardiaca, i Renard Guillem.

Els tres documents al·ludits exposen els pactes i concòrdia que es feren entre les dues parts litigants, després de llarg temps de disputes.

En el primer d'ells, del 2 de febrer de 1084, els dos oncles varen donar al seu nebot Berenguer Ramon la tercera part del castell de Muntanyola amb la condició que si en Berenguer Ramon moria sense fills, un cop morta també la seva esposa, la seva tercera part del castell de Muntanyola passaria als fills de Renard Guillem; també li imposaren el pacte de que mai es pogués vendre la tercera part de dit castell si no era a un dels altres que tenia la co-propietat del castell. S'especifica també en el document que les despeses de la conservació o reedificació de castell, si aquesta es fes necessària, es repartirien entre els tres propietaris (21).

El segon document, del 3 de febrer del 1084, ens dóna a conèixer que el castell de Vacarisses estava íntegrament en poder de Berenguer Ramon, com també ho estava el de Montcada, puix que aquest va donar com a garanties del pacte anterior sobre el castell de Muntanyola «el castell de Vacarisses amb tots els seus edificis, termes i possessions i també el castlà o cavaller guardià que tenia per ell aquest castell», també hi va donar o senyalar alguns altres béns situats dintre del terme del castell de Montcada (22).

El tercer document, del dia 5 de febrer, dóna compte de la simple possessió i definitiva concessió que els dos oncles varen fer al seu nebot Berenguer Ramon de la tercera part del Castell de Muntanyola (23).

Poc després, el 1089, l'ardiaca Bernat Guillem de Montcada va donar als canonges i a l'església de Barcelona la seva tercera part del castell de Muntanyola, amb el pacte de retenir-la durant tota la seva vida, de que un cop mort ell passés al seu nebot el clergue Renard, fill del seu germà Renard Guillem de la Roca, i mort aquest quedés lliurement per la canònica (24).

És probable, però, que els altres co-senyors del castell de Muntanyola comprassin o rescatessin d'una manera o altra la part de domini del castell que devia passar a la canònica i església de Barcelona, car l'abundant documentació del castell no fa mai més esment d'aquest domini.

De la repartició del castell de Muntanyola entre els descendents de la família Montcada se'n fan ressò encara altres documents dels anys 1101 i 1136. En aquesta època en Berenguer Ramon de Montcada continuava amb la possessió d'un terç del castell i les altres dues parts estaven en poder de Ramon Renard i de Guillem Renard, fills de Renard Guillem de la Roca, als que la documentació anomena *patrueli*, o cosins germans per part de pare, de Berenguer Ramon (25).

Abans d'acabar el segle XII el castell de Muntanyola es deslligarà completament de la família Montcada per passar al domini del monestir de

l'Estany, aleshores en plena fase expansiva, i que tenia ja béns importants dintre els termes del castell.

L'any 1137 en Ramon Renard de la Roca i la seva esposa Solastendis feren donació de les dues terceres parts del castell de Muntanyola, que ells havien heretat, al monestir canonical de l'Estany i al seu prior Guillem. (26)

Una generació més tard, el 1166, Guillem Ramon de Montcada, dapifer o senescal, amb els seus fills Guillem i Ramon i el seu germà Ot, varen empenyar al monestir de l'Estany la part que els corresponia del castell de Muntanyola (27); més tard els Montcada devien rescatar-la, puix que el 1191 en Guillem Ramon de Montcada amb la seva esposa Guillelma i el seu fill Guillem tornaren a fer-ne penyora al mateix monestir (28); per fi el 14 de juliol de 1198 en Guillem Ramon de Montcada va acabar per vendre definitivament al monestir de l'Estany tots els seus drets i dominis sobre el castell i terme de Muntanyola. (29)

La documentació consultada sobre el castell de Vacarisses exposa en canvi que aquest castell va continuar, sense cap repartiment ni empenyoració, en poder de la branca dels Montcada possessors del castell titular i de la senescalia fins a mitjan del segle XIV.

Aquesta raó explica que el castell de Vacarisses consti en la llista de castells pels que els Montcada feren vassallatge al comte de Barcelona el 1136 (30). El de Muntanyola en canvi no hi consta per no estar totalment en mans de la família principal dels Montcada i, segurament també, per considerar-lo un domini alodial propi, lliure per tant del vassallatge.

* * *

Per a conèixer amb detall la trajectòria de l'enaltiment de la família Montcada en la segona part del segle XI seria necessari estudiar a fons la història del primer senescal, Guillem Ramon, i la del seu germà, Arbert Ramon, personatges moguts i batalladors, que varen lograr reunir dos grans lots de castells a les comarques d'Osona i de Girona. (31)

Aquests dos personatges, a desgrat de no formar part de la successió directe dels hereus del casal i de no haver posseït mai el patrimoni dels castells de Montcada, Muntanyola, Vacarisses i altres béns de la comarca vallesana, varen refundre els seus castells amb els de la branca principal pel dissortat casament de Beatriu de Montcada amb el seu cosí Guillem Ramon, el tercer d'aquest nom i també el tercer senescal, el 1117; per aquesta causa la llista de castells del 1136, abans al·ludida, reflexa la riquesa total dels Montcada, adquirida en quatre generacions.

Noves generacions i branques derivades del casal ampliaran el patrimoni vers les contrades de Lleida i Tortosa i cap el Bearn, Mallorca i València, però el seu estudi escapa a l'esquema i limitacions del present treball.

NOTES

- (1) En el treball *Els Senescals dels comtes de Barcelona durant el segle XI*, a l'«Anuario de Estudios Medievales» 3, Universidad de Barcelona 1966, pp. 111-130.
- (2) CATALÀ ROCA, Pere i col. *Els Castells Catalans*, II, Barcelona 1969, pp. 59-82.
- (3) *Lib. Feud. Maior*, 1, Edic. F. Miquel, Barcelona 1945, doc. 223, pp. 232-233.
- (4) Id. nota 2, p. 60.
- (5) MIRET i SANS, Joaquim, *La casa de Montcada en el vizcondado de Bearn*, publicat a «Bol. Real Acad. Buenas Letras» I (Barcelona, 1901-1902), n.º 2, pp. 49-55 i 130-142.
- (6) Els millors treballs sobre personatges de la família Montcada són els de: RUBIO i LLUCH, Antoni, *Don Guillermo de Moncada, Gran Senescal de Cataluña* (Barcelona, 1886); CIRERA i PRIM, Jaume, *Relación de los Montcada que asistieron a la conquista de Mallorca* (Palma de Mallorca, 1954); COLL i ALENTORN, Miquel, *La llegenda de Guillem Ramon de Montcada* (Barcelona, 1958); i LLADONOSA, Josep, *La tragèdia de Llorenç de Montcada i els seus* (Barcelona, 1965).
- (7) Els millors resums actuals són els de SOBREQUES i VIDAL, Santiago, en *Els Barons de Catalunya*, Col. «Biografies catalanes» III (Barcelona, 1957) i el del *Diccionari Biogràfic Català*. Edít. Albertí, vol. III (Barcelona, 1969), obra de l'equip de redacció.
Tampoc poden desestimar-se les noves aportacions sobre el patrimoni de la família Montcada, especialment en els castells gironins de Tudela, Fornells, Sobreporta i Estela, aparegudes en el volum 3er. d'*Els Castells Catalans* (Barcelona, 1971), obra en col·laboració però sota la responsabilitat i redacció de Pere Català i Roca.
- (8) Arx. Cat. Seu d'Urgell, *Liber Dotationum*, I, fol. 238.
- (9) PASQUAL, Jaime, «Documentos de Santa Cecília de Montserrat», en *Sacra Antiquitatis Cataloniae Monumenta*, III, vol. 15 Ms. 728 de la Biblioteca de Catalunya, Barcelona.
- (10) A. Cap. Vic, Cal. 9, Episcopologi 2, doc. 33.
- (11) MARCA, Petrus, *Marca Hispanica*, París, 1688, docs. 195 i 196, cols. 1036-1037; i *Lib. Feud. Maior*, I, doc. cit. a la nota 3.
- (12) A. Cap. Vic, *Liber Dotationum Antiquarum*, fols. 138-138 v.º; doc. titulat *Hec est carta de ipsis molendinis de Buadella*.
- (13) A. Cap. Vic, *Lib. Dot. Antiq.*, fols. 141 v.º-142; doc. titulat *Hec est carta de ipso honore de Sorisa*.
- (14) A. Cap. Vic, *Lib. Dot. Antiq.*, fols. 142-142 v.º; doc. titulat *Hec est carta honoris de Buadella*.
- (15) A. Cap. Vic, *Lib. Dot. Antiq.*, fols. 142 v.º-144. En el document llegim textualment: ... «Actum est placitum non minimum in ecclesia Sti. Petri sedis Vici, in coro scilicet ante altare, inter dompnm Guillelmum, predice sedis episcopum, et Reimundum Guillelmi et fratrem eius Reinardum pro molendinis vineisque et terris que et quas Bernardus Seniofredi, patruus eorum, dederat canonice iamdicte sedis, per scripturam legaliter ab eo firmatam et roboratam, in quibus prelibatus Reimundus et frater eius Reinardus requirebant debere se habere hereditatem per vocem patris sui Guillelmi scilicet et Reimundi, archidiaconi, patru sui, qui non minimam partem inter predictas res emerant et suam hereditatem, qui erant fratres, ibi habuerant»...
- (16) A. Cap. Vic, *Lib. Dot. Antiq.*, fol. 143. Aquest document és el que va donar la clau per a la identificació de Guillem de Muntanyola amb Guillem de Montcada, per això donem íntegra la seva transcripció.

«Hoc est sacramentale»

«Nos testes Guifredus videlicet presbiter et Guillelmus laicus et miles, jurando testificamur per Deum verum et vivum supra altare Sancti Benedicti in sede Vici, quod vidimus

et presentes extitimus, quando Guillelmus de Monte catano et Reimundus archidiaconus, frater eius, dederunt fratri suo Bernardo omnes voces quas habebant et habere debebant in Sorisa et in suis terminis, in domibus scilicet et in terris et in vineis, cultis et eremis, et in molendinis et in boschis, pro omnibus aliis alodiis, quos dictus Bernardus habebat et habere debebat per successionem parentorum suorum, et hec donacio fuit facta in ecclesia Sancti Petri de Montaniola, videlicet in coro, per tradicionem unius pergameni, et hoc fuit ipsa die quando fecerunt iudicium de matre sua.

Quod est actum II idus octobris anno XVIII regis Henrici.

S + m Guillelmi militis predicti. Guifredus sacer sub + qui ad hoc negocium presentes extitimus, ideoque hoc testimonium damus et iurando sic nos audisse et vidisse firmamus.

S + m Raimundi Guillelmi de Hostoles. S + m Borelli Delani. S + m Petri Ermengaudi. Guillelmi, sacerdos et iudex, qui hoc testimonium cum aliis iudicibus subscriptis recepit. Henricus, levita, monachus et iudex, qui predictum testimonium recepi et totam seriem illius scripsi et sub + in prephato die et anno.

- (17) A. C. A. Barcelona, Perg. Ramon Berenguer I, n.º 34.
- (18) A. Cat. Barcelona, *Libri Antiquitatum* I, doc. 5, fol. 4.
- (19) Ferem una petita descripció i resum històric d'aquest castell a *Per la serralada de ponent. De Collsuspina a Vic per Muntanyola*, Revista VICH, 5 juliol 1971, 8 pp.
- (20) Vegis el seu estudi en P. CAPALÀ i ROCA, *Els Castells Catalans*, 2, Barcelona, 1969, pp 161-166.
- (21) A. C. A. Barcelona, Perg. Berenguer Ramon II, n.º 18.
- (22) A. C. A. Barcelona, Perg. Berenguer Ramon II, n.º 19.
- (23) A. C. A. Barcelona, Perg. Berenguer Ramon II, n.º 20
- (24) A. Cat. Barcelona, *Libri Antiquitatum*, III, fol. 92.
- (25) A. C. A. Barcelona, Perg. Ramon Berenguer III, n.º 66 i Perg. Ramon Berenguer IV, n.º 72.
- (26) A. C. A. Barcelona, Perg. Ramon Berenguer, IV, n.º 78.
- (27) A. C. C. Barcelona, Perg. Alfons I, n.º 33.
- (28) A. C. A. Barcelona, Perg. Alfons I, n.º 605.
- (29) A. C. A. Barcelona, Perg. Pere I, n.º 51.
- (30) *Lib. Feud. Maior*, I, docs. 457-458, pp. 480-482.
- (31) Documentem l'origen de la possessió dels castells osonencs en el treball citat a la nota 1; ens consta també que el 1084 el senescal Guillem Ramon de Montcada i el seu germà Arbert posseïen el castell de Tudela, prop Girona (A. C. A. Perg. Berenguer Ramon II, n.º 21), i que el segon senescal, Guillem Ramon, fill segons sembla d'Arbert Ramon, el 1122 posseïa també el castell d'Estela, veí d'Amer (A. C. A. Monacals, Fons d'Amer, n.º 14, que és el test. de Guillem Ramon de Montcada).